

İzmir'in Şirince, Bayındır ve Alaçatı İlçelerinin Vernaküler Mimarisinde Sokak Dokusu: Binaların Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniklerinin Karşılaştırmalı Analizi

Berkay Usluer
Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
<https://orcid.org/0000-0003-1818-009X>
usluerberkay@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Çağnan
Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
<https://orcid.org/0000-0002-5506-7849>
cigdem.cagnan@neu.edu.tr

Öz

Vernaküler mimarlık; yapıların, yerel malzeme ve bu malzemelerin kendilerine özgü inşa tekniği ile yapılmasıdır. Mimarsız mimarlık olarak da adlandırılan vernaküler mimarlık, bir bölgenin kendine özgü yaşam kültürü ile biçimlenip gelişen mimari dili olarak da tanımlanmaktadır. Bu çalışmada İzmir'in Şirince, Bayındır ve Alaçatı ilçelerinde bulunan vernaküler yapılar hakkında literatür taraması yapılmış ve elde edilen bilgiler doğrultusunda ilçelerin sokak dokuları, yapıların karakteristik özellikleri ve strüktürel elemanları karşılaştırılarak, analiz edilmiştir. Sonuçta bölgelerin vernaküler mimarilerinde sokak dokusu, yapı inşa sistemleri, kullanılan malzemeler ve cephe karakteristiklerindeki ortak ve farklı yönler ortaya konulmuştur. Çalışmada, seçilen bölgelerde yapılacak olan gelecekteki araştırmalara kaynak oluşturulması hedeflenerek, her biri birer taşınmaz kültür mirası olan bu yapıların önemini vurgulanması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, yapıların genellikle yığma yapı yapım sistemiyle inşa edilmiş olduğu ve aynı zamanda ahşap karkas yapım sistemiyle inşa edilmiş yapıların da bulunduğu gözlemlenmiştir. Sokakların şekillenmesi yapıların avlu duvarlarının yapıları çevrelemesiyle oluşmuştur ve organik şekilde sokak biçimlenmesi mevcuttur. Şirince ve Alaçatı'da beyaz badanalı evler gözlemlenirken, Bayındır'da sıvasız ve badanasız yapıların yanında, kısmi sıvalı ve badanalı yapıların bulunduğu izlenmiştir. Şirince'de üç tip cumba kullanılmıştır. Bunlar kısmi cumba, cephe boyunca bir bütün halinde olan cumba ve köşe cumbadır. Bayındır ve Alaçatı'da ise cumbalı ve cumbasız yapılar görülmektedir. Her üç bölgede alaturka kiremit örtü malzemesi ile döşenmiş beşik çatı sistemi kullanılmış, Şirince'de kırma çatı sistemi, Bayındır'da ise düz çatı sistemi izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Alaçatı, Bayındır, Şirince, Vernaküler Mimari, Yapı Malzemesi

Street Texture in Vernacular Architecture of İzmir's Şirince, Bayındır and Alaçatı Districts: Comparative Analysis of Building Materials and Construction Techniques

Abstract

Vernacular architecture is the use of local materials and their unique construction technique. It is also called architecture without architects and defined as the architectural language that is shaped and developed by the unique life culture of a region. In this study, literature review was made about the vernacular buildings in Şirince, Bayındır and Alaçatı districts of İzmir and the textures of the streets, the characteristic features of the buildings and their structural elements were compared in line with the information obtained. As a result, common and different aspects of the street texture, building systems, materials and facade characteristics in the vernacular buildings were revealed. The study, was aimed to be a source for future research in the selected regions and it has been ensured that the importance of these buildings, each of which is an intangible cultural heritage, is emphasized. In the selected regions, the buildings were generally built with the masonry construction system, and were observed in the structures built with the wooden carcass construction system. The shaping of the streets are formed by the courtyard walls of the buildings surrounding the buildings and there is an organic street formation. While whitewashed houses are observed in Şirince and Alaçatı, non-plastered and non-whitewashed, partially plastered and whitewashed structures are observed in Bayındır. In Şirince partial, whole along the facade and corner bay window were observed. In Bayındır and Alaçatı, there are structures with and without bay windows. In every region, the gable roof system laid with traditional style tile material is observed, as well as the hipped roof system in Şirince and the flat roof system in Bayındır.

Key Words: İzmir, Alaçatı, Bayındır, Şirince, Vernacular Architecture, Building Material

1. Giriş

Batı Anadolu'da medeniyetlerin beşiği olan, merkezi bir konumda bulunan İzmir, jeopolitik yapısının da etkisiyle 5000 yıllık tarihi boyunca büyük bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür. İzmir, eski çağlardan beri birçok medeniyet ve millete ev sahipliği yapmıştır. Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Çaka Bey, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devletleri'nin egemenliği altına girmiş, bu farklı kültür ve milletlerden toplulukları yıllarca barındırmıştır. Dolayısıyla, böylesi kültür çeşitliliği, yaşam alanlarının her birine, özellikle konutlara, yansımış ve farklı kimlikler oluşturmuştur (Özsoy, 2009). Oluşan kültür ve kimlik çeşitliliği İzmir'in her bir bölgesine yayılmış ve yayılan bu bölgelerde iklim koşullarıyla mimari yapılar doğru oranlı bir şekilde etkilenme göstermiştir. Bu bağlamda bölgesel iklimlenmeye ve bölgede bulunan malzeme türlerine göre yapılar inşa edilmiştir. Vernaküler teriminin kökenine bakıldığında Latince *verna/ vernae* ve *vernāculus* sözcüklerine ulaşılmaktadır. *Verna* ya da *vernae*, *efendisinin evinde doğmuş olan köle*, *doğuştan evin kölesi*; *yerli kimse*, *vernāculus* ise *evde doğan kölelere ilişkin*;

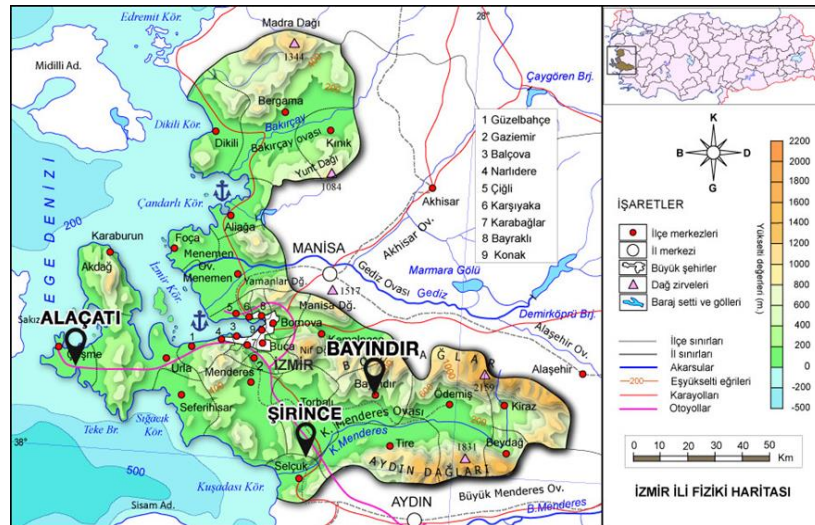
yerli, doğuştan orali anlamındadır (Kabağağaç & Alova, 1995; Anonim, 2001; Nişanyan, 2002). Fransızcadaki "vernaculaire" sözcüğü de aynı kökenden gelmekte ve "yerli, ülkeye özgü olan" anlamındadır (Saraç, 1990). İngilizcede "vernacular"; "anadiline ait; yerli konuşma dilindeki - deyim, sözcük; bölgesel" anlamlarına gelmektedir (Anonim, 1988). "Vernacular architecture" ise "architecture without architects" olarak bilinen ve Türkçeye "mimarsız mimarlık" olarak çevrilen mimariyi anlatmak için kullanılmaktadır (Fleming vd., 1998).

Vernaküler mimaride malzemeler ve yapım teknikleri yerel olarak seçilerek bu koşullara göre kullanılmaktadır. Bir bölge ağaç bakımından zengin ise yerel yapı malzemesi olarak doğal ahşap, bölgede az sayıda ağaç var ise toprak veya taş kullanılmaktadır. Vernaküler mimarlık, kullanıcıların ihtiyaçlarından ve doğal çevrenin farklı yönlerinden etkilenmektedir. Kullanıcı ihtiyaçlarından ve doğal çevrenin etkileri dışında din, dil, ırk, tarih, siyasi ve tarihi gelişmeler yapıların karakteristik özelliklerini etkilemektedir. Bu bağlamda, vernaküler mimarlık insan ve çevrenin çeşitli yönlerinden etkilendiği için farklı karakteristik özelliğe sahip yapı formları, gelenekler ile barındırdığı malzemelere göre topografyaya ve iklimsel ortamlarına uygun halde inşa edilmiştir.

Araştırmada, İzmir'in Şirince, Bayındır ve Alaçatı ilçelerinde bulunan vernaküler mimari yapıları detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı ve kapsamı, bu bağlamda İzmir'in değişik bölgelerinde yer alan yapılarda kullanılan malzemelerin bölgeden bölgeye nasıl değişiklik gösterdiğine dair yapılan bir literatür araştırmasını ve elde edilen veriler doğrultusunda bu bilgilerin karşılaştırılmasını içermektedir. Araştırmanın İzmir'in seçili bölgelerindeki tarihi dokusu genelinde, aynı bölgelerde gelecekte yapılacak çalışmalar için kaynak teşkil edeceği hedeflenmektedir.

2. Şirince, Bayındır ve Alaçatı İlçelerinin Sokak Dokularında Yapı Malzeme ve Yapım Teknikleri Analizi

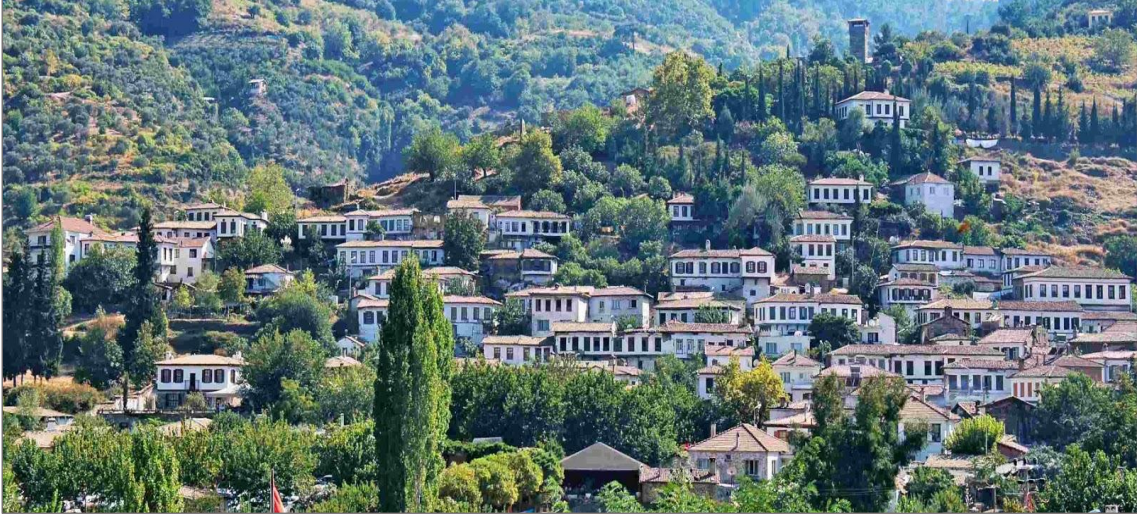
İzmir'in farklı bölgelerinde yer alan Şirince, Bayındır ve Alaçatı, konumlarından dolayı değişik iklime sahiptirler. Şirince dağlık bir alanda, Bayındır alçak, kırsal bir alanda, Alaçatı ise deniz kıyısında konumlandırılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. İzmir il haritası üzerinde Şirince, Bayındır ve Alaçatı konumları (Web 1)

2.1 Şirince

İzmir'in 74 km güneyindeki Selçuk ilçesine 8 km uzaklıkta, 400 m rakımda konumlanan bir dağ köyü olan Şirince, vadi tabanındaki verimli topraklarıyla bir yamaç meskeni olarak geliştirilmiştir (Şekil 2). M.S. 5. Yüzyıla kadar uzanan eski ismi Kırkınca-Çirkince olan Şirince, topoğrafyaya yerleşim özellikleri bakımından zengin bir silüet vermektedir. Kentsel-mimarisinin dikkat çeken yapıları ilkokul, kilise, çarşı gibi mekânlarıdır (Kaya, 2012).

Şekil 2. Vadi tabanına konumlandırılmış Şirince Köyü genel görüntüsü (Web 2)

Şirince'nin dükkan ve kahvelerinin bulunduğu çarşıdan oluşan merkezi, Çınarlı Meydan ve Çeşme Meydanları'nın birleşim yerinde yer alır. Şirince Deresi yatağı, 19.yüzyıl mimari dokusunun günümüzde oldukça korunduğu yerleşmeyi iki mahalleye ayırmaktadır. Bu mahallelerde eğim ile aynı doğrultuda oluşturulan ana akslar, topografyada homojen bir şekilde dağılım göstermektedir. Topoğrafyanın sağladığı olanakla yamaca dağılım gösteren yapılar birbirinin hava akışını, görünümünü ve doğal aydınlatma olan güneşi engellememektedir. Evlerin bir kısmı müstakil bir kısmı bitişik nizamda olup küçük bahçelerde konumlandırıldıkları görülmektedir. Bazı yapılar ön bahçe gibi açık alanlara sahiptir ve sokağı oluşturan, organik olarak biçimlenmiş duvarlarla çevrilmiştir. Bahçesi olmayan yapılara ise doğrudan sokaktan giriş bulunmaktadır. Bahçeler daha çok cadde ile evin ana cephesi arasında yer almaktadır ve evlere genellikle ön bahçelerden girilmektedir. Sokakların zemin dokusu; yapılardan sokak ortasına doğru eğimli şekilde dizilmiş taş kaplama ve kimi yerlerde arnavut kaldırımı olarak gözlemlenmiştir (Şekil 3a / 3b).

Şekil 3a. Şirince sokak dokusu (Usluer-2015)

Şekil 3b. Şirince sokak dokusu (Web 3)

Genellikle iki kata sahip olan Şirince yapılarında alt katlar servis hacimlerinden oluşurken (depo, kiler ve ahır), cumbalı üst katların ise yaşama alanlarına (sofa ve odalar) ayrıldığı görülmektedir (Kaya, 2012). Sofa, orta ya da köşede konumlandırılabilir ve sofaya ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır.

Yapıların yapım tekniği yığma yapım ve ahşap iskelet sistemdir. Evlerin taşıyıcı zemin kat duvarları moloz taş ile örülmüştür. Üst katlar ise ahşap karkas sistem ile yapılmıştır. Yapıların çoğu kireç sıva ve beyaz boya ile kaplanmış olmasının yanısıra badanasız ve kireç sıvasız cephelerde görülmektedir (Şekil 4). İç duvarlar genellikle ahşap çita üzerine kireç sıvalı ahşap karkas olarak inşa edilmiştir (Halıcıoğlu, 2012). Bunun yanısıra çatılar, döşeme kirişleri, kaplamalar, korkuluklar, kepenkler, kapı/pencere kasaları, doğramalar, merdiven basamakları ile korkulukları, yükükler ve dolaplarda da ahşap malzeme kullanılmıştır.

Şekil 4. Şirince vernaküler yapı örneği (Web 4)

Şirince vernaküler yapılarının cepheleri genelde beyaz badanalıdır. Vadiye açılan cumbalı ve cumbasız cephelerde bulunan 1/1.5 - 1/2 oranındaki pencereler, parmaklıklı ve kepenkli, giyotin tipinde ve ahşap çift kanatlı özellik göstermektedir. Bazı çözümlerde cumba kısmi iken (Şekil 5a), bazen cephenin tümünü kaplamakta, cumbanın iki cephe boyunca kesintisiz devam ettiği yapılar da bulunmaktadır (Şekil 5b). Cephelerde profilli saçaklar dönmektedir. Çatılar beşik ve kırma olup, alaturka kiremit örtülüdür (Kaya, 2012).

Şekil 5a. Kısmi cumbalı yapı (Web 5)

Şekil 5b. Köşe cumbalı yapı (Web 6)

2.2 Bayındır

Bayındır, İzmir'in 78 km güneydoğusunda, Küçük Menderes Havzası'nda yer almaktadır. Bayındır, Cumhuriyetin ilanı sonrasında İzmir iline bağlı bir ilçe merkezi olmuş, 1938 yılında da ilk planlama haritaları yapılmıştır. İlçenin kuzey bölümü dağlık olup, güney kesimleri düzlük ve ovalıktır. Bayındır'ın kuzeyinde doğu-batı yönünde uzanan Bozdağlar önemli yükseltiyi oluşturur (Şekil 6). İlçe, Bozdağlar dizisinde yer alan kuzeyde Çatma dağı ve Çal dağı, kuzeybatıda Mahmut dağı, güneyde Küçük Menderes nehri ile çevrilidir. Bölgenin güneyinde, Küçük Menderes nehrinin bulunduğu vadi tabanında alüvyon topraklarla kaplı Küçük Menderes çöküntü ovası yer almaktadır (Levi & Taşcı, 2017).

Şekil 6. Bayındır ilçesi genel görüntüsü (Web 7)

Bayındır'da toplu yerleşim düzeni görülmektedir. Sokaklar organik, yer yer daralıp genişleyen, çıkmaz sokaklarla bağlanmış bir yapıya sahiptir. Sokakların zemini; toprak, kayrak taşı ve beton parke (kilit taşı) olarak değişiklik göstermektedir (Şekil 7a & 7b).

Şekil 7a. Bayındır sokak dokusu (Web 8)

Şekil 7b. Bayındır sokak dokusu
(Levi & Taşçı, 2017)

İlçenin topografyasına göre kuzeyde konumlanan tepenin kuzey rüzgarlarına karşı yerleşim yerlerini korunaklı duruma getirdiği gözlemlenmektedir. Konutların yönlendirilmesine bakıldığında, çoğunluğu güneydeki vadiye ve vadi içerisindeki dereye yönelmiş, sırtını yamacı yaslamıştır. Günümüzde betonarme yapılar ile vernaküler tarzda inşa edilmiş yerel yapılar bir arada bulunmaktadır. İlçede bulunan ve günümüze kadar sağlam ya da kısmi sağlam gelmiş olan vernaküler yapılar, kübik geometri ve yalın niteliktedir. Yapılar genellikle taş olup, yığma yapı sistemi ile yapılmış ve sıklıkla kayrak taş kullanılmıştır. Ayrıca kimi yapıların üst katlarında ahşap çerçeve sistemine hıms tekniğinin uygulanmış olduğu da dikkat çekmektedir.

Konutlara avludan giriş yapılmakta olup avluyu çevreleyen yüksek taş duvarlar, yapıyı sokaktan ayırmış olup içe dönük bir mahremiyet alanı yaratmaktadır. Avlu kapılarının genel olarak görünen karakteristik özelliği ise ahşap çift kanatlı olmasıdır. Avluda ahır, depo, ocak ve tuvalet gibi birimler bulunmaktadır. İki katlı yapılarda çoğunlukla, dışarıdan taş merdiven ile ulaşılan dış sofalı, iki odalı ya da sahanlıktan geçilen tek odalı plan düzeni görülmektedir.

Tek katlı yapılarda çoğunlukla kapalı sofaya açılan giriş kapısından sonra sofanın iki tarafındaki odalara geçiş yapılmaktadır. Yapıların cephelerine bakıldığında iki pencere arasında dışa çıkıntı yapan ve üste doğru daralan kübik formlarda bacalar ile şekillenen karakteristik düzen dikkat çekmektedir (Şekil 8). Diğer cephe öğeleri olarak çift kanatlı camlı ve çift kanatlı ahşap kepenkli pencereler, tek veya iki kanatlı, masif, ahşap kapılar görülmektedir. Taş cepheler ise genellikle sıvasız ve boyasız olup yer yer kireç badanalı ve kısmen sıvalı olanlarda gözlemlenmektedir (Şekil 9).

Şekil 8. Vernaküler yapı örneği (Web 8)

Şekil 9. Vernaküler yapı örneği (Web 9)

Servis mekanlarında ve bahçede toprak zemin kullanılırken, yapıların odalarında ve sofalarında ahşap/ahşap rabıta döşemeler kullanılmıştır. Çatı sistemlerini incelediğimiz zaman çoğunlukla beşik çatı sistemi gözlemlenirken çatısı düz dam olup yıkılanlar da gözlemlenmiştir. Kullanılan çatı malzemeleri yaygın olarak alaturka kiremit olmasına rağmen marsilya kiremit ve günümüzde gördüğü hasardan dolayı düz ya da tek tarafa eğimli metal sac levhalar olduğu gözlemlenmiştir.

2.3. Alaçatı

Tarihi adı Agrilia olan Alaçatı, İzmir'in 79 km güneybatısında yer alan turistik bir Ege kentidir. Güneyinde Alaçatı limanı, kuzeyinde Ilıca körfezi ve kuzeybatısında Çeşme yerleşimi ile çevrilidir (Şekil 10). Alaçatı, ilk olarak İonyalılar tarafından inşa edilmiştir ve 16. yüzyıla kadar dış ticaret bu bölgeden gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl başlarında Sakız Adası'ndan Osmanlı Devletinde çalışmak üzere gelen Rum halk, Alaçatı'da yöresel yapılar inşa etmiş ve burada yaşamışlardır. Konut özelliklerinin Sakız mimarisinin izlerini yansıttığı düşünülse de, bölgede var olan az sayıda Türk yapılarından etkilenildiğinden dolayı küçük farklılıklar gözlemlenmektedir (Külahcıoğlu, 2012).

Şekil 10. Alaçatı ilçesi genel görüntüsü (Web 10)

Alaçatı'daki yerel evlerin çoğu iki katlı ve dikdörtgen formda plan yapısına sahiptir. Ön bahçeleri yoktur, bunun yerine arka veya yan bahçeleri ile avluları bulunmaktadır. Avlu duvarları organik sokakların cephe düzenini oluşturmaktadır. Sokakların zemin dokusu olarak genellikle arnavut kaldırımı kullanıldığı görülmektedir (Şekil 11a & 11b).

Şekil 11a. Alaçatı sokak ve yapılar arasında ilişki (Web 11)

Şekil 11b. Alaçatı sokak ve yapılar arasında ilişki (Web 12)

Zemin katlarda; genellikle sokaktan doğrudan girişi olan, dükkanlar bulunmaktadır. Giriş holünde (taşlık) birinci kata çıkan bir merdiven vardır ve çoğunlukla altında bir sarnıç bulunmaktadır. Genelde avlu, servis alanlarına (antre, depo, ahır ve tuvalet) açılmaktadır. Üst katlar yaşama ve mutfak alanları küçük boyutlu bir salon (sofa) etrafında düzenlenmiştir. Sofa veya odalardan birinde balkon ve çıkıntılar (cumba) gözlemlenmektedir. Açık teras genellikle ahırın üzerinde yer alır ve çoğunlukla avlulara dış merdiven ile ulaşılmaktadır.

Alaçatı vernaküler yapılarının duvar inşaatlarında iki ana teknik gözlemlenmektedir. Bunlardan birincisinde her katta moloz taş yığma tekniği diğerinde ise zemin katlarda moloz taş yığma tekniği ve birinci katlarda ahşap iskelet tekniği kullanılmasıdır. Ege bölgesinin dış cephe özelliği olan beyaz sıva da görülmekle birlikte sıvasız yüzeyler kent mimarisinin dilinin çoğunu oluşturmaktadır. Taş yığma binalar, doğal olarak elde edilen taş ve harçla inşa edilmiştir. Üst katlar, ahşap karkas sistemi ve kerpiç tuğlaları kullanılarak inşa edilmiştir (Atalan, 2016).

Bazı binalarda mutfaklar ve tuvaletler, iç mekân yerine avluda yer almaktadır. Vernaküler Alaçatı evlerinde cephe ve renk kompozisyonunu oluşturan spesifik bileşenler vardır. Bunlar; üçgen alınlık, pencere, panjur, pencere söveleri, kapılar ve avlu kapılarıdır. Üçgen alınlıklar genellikle taş yığma binalarda görülmektedir ve vernaküler yapıların cephelerindeki en önemli yapı unsurlarından biridir. Alaçatı vernaküler yapılarında yarım daire biçiminde kemerli ve dikdörtgen formlu zemin kat pencereleri 1/1.5 oranındadır ve dikdörtgen formlu üst kat pencereleri, geleneksel Türk tasarımlarıyla uyumlu olarak 1/2 oranına sahiptir ve tipik olarak 80 cm genişliğinde, 160 cm yüksekliğindedir. Ahşap malzeme kullanılarak yapılmış ve bazıları çift kanatlıdır. Kimi yapılarda giyotin pencerelerin de kullanıldığı görülmektedir. Taş yığma sistemlerde pencerelerin bina köşelerinden en az 100 cm uzağa yerleştirildiği görülmektedir (Şekil 12), (Atalan, 2016)

Şekil 12. Alaçatı'da taş-ahşap vernaküler yapı (Web 13)

Tümüyle taş ile inşa edilmiş Alaçatı evlerinde pencere söveleri, taş veya parçalı taşlar kullanılarak yapılmıştır. Taş - ahşap malzeme bir arada kullanılan evlerde ise pencere söveleri üst katlarda ahşaptan yapılmıştır. 15-20 cm genişliğinde tipik pencere söveleri görülmektedir. Zemin katlarda sıklıkla kemerli, taş pencere söveleri bulunurken; üst katlarda dikdörtgen biçimli, ahşap pencere söveleri bulunmaktadır. Taş pencere söveleri genellikle bir tür volkanik kaya olan andezitten yapılmıştır. 20. yüzyıl son dönem yapıları arasında alçı ve beton pencere söveleri de bulunmaktadır. Bu söve dekoratif öge olmasının yanında binaya giren güneş ışığını azaltma gibi işlevleri de vardır.

Bölgenin sıcak ve güneşli ikliminden dolayı yapı içerisindeki ışık ve ısı kontrolünün sağlanması için bölgedeki bir diğer dikkat çeken cephe elemanı da kepenklerdir. Bu kepenkler metal ve ahşap malzemeden yapıldığı gibi çoğunlukla mavi renk boyalıdır (Şekil 13a & 13b).

Şekil 13a. Alaçatı cephe ve cephe elemanları örnekleri (Web 13)

Şekil 13b. Alaçatı cephe ve cephe elemanları örnekleri (Web 13)

Bina ve avlu kapıları, ahşap malzeme kullanarak yapılmıştır. Kapılar çoğu yapıda çift kanatlıdır ve üzerlerinde çeşitli bezemelerle birlikte tokmaklar bulunmaktadır. Ancak tek kanat kapılar da gözlemlenmektedir. Kapılar merdivenlere ya da doğrudan sokağa açılmaktadır. Araç ve hayvan geçişine izin vermek için genellikle ahşap çift kanatlı avlu kapıları yarım daire biçimli, Roma veya Gotik tarzda kemerler içermektedir. Alaturka kiremit kullanılarak inşa edilen beşik veya kırma çatı tipleri kullanımı görülmektedir.

2.4. Şirince, Bayındır ve Alaçatı İlçelerinin Vernaküler Yapı Karakteristiklerinin Karşılaştırılmalı Analizi

Vernaküler mimarlık, sürdürülebilir malzemelerin bir araya gelerek bütün oluşturulmasından meydana gelen yapıların mimari tarzıdır. Bu tarzın en büyük karakteristik özelliği ve diğer sürdürülebilir malzemeler ile inşa edilen yapılardan ayıran özelliği ise bu sürdürülebilir malzemelerin o bölgelerde yetişmesi/var olmasıdır. Yapılan çalışma kapsamında Şirince, Bayındır ve Alaçatı'daki vernaküler mimari yapı örnekleri incelenmiştir. Çoğunlukla literatür taraması ile yapılan incelemede sırasıyla sokak şekil ve dokusu, yapıların avlu özellikleri, binaların yapı tekniği, taşıyıcı duvar malzemesi, bölücü duvar malzemesi, yapıların cephe karakteristikleri, cumba özellikleri ve çatı inşa sistemi ile kullanılan malzemeler hakkında veriler toplanarak sentezlenmiş ve Tablo 1 ile desteklenmiştir.

Genelden özele doğru sıralanıp incelenen bu karakteristik özelliklerden birinci olarak vurgulanan karakteristik özellik ilçelerin sokak dokularıdır. Şirince, Bayındır ve Alaçatı'da sokaklar; yapıların avlu duvarları ile organik olarak şekillenmiştir. Şirince'de sokak dokusu olarak parça taşlar ve arnavut kaldırımı gözlemlenirken, Bayındır'da zemin dokusu üç değişik şekilde dikkat çekmektedir. Bunlar; toprak, kayrak taşı ve beton parkedir. Alaçatı'da gözlemlenen sokak zemin dokusu ise arnavut kaldırımıdır.

Bölgelerin iklimleri ve yaşayan kişilerin kültürlerinden etkilenen yapılarda avlu özellikleri incelendiği zaman Şirince yapılarının avluları; kimi yapılarda sokaktan binaya doğrudan giriş yapılırken kimi binalarda sokaktan avluya giriş yapılmaktadır ve avlular tek giriş kapısına sahiptir. Bayındır'daki yapıların avlularının dikkat çeken karakteristik özelliği avluya girişin çift yönden olmasıdır. Alaçatı yapılarında ise binalara sokaklardan doğrudan giriş olduğundan dolayı avlular bazı binalarda yan tarafta bazılarında ise arka taraflarında konumlandırılmıştır.

Şirince yapıları; yığma ve ahşap karkas sistem ile inşa edilmiş, dış duvar malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. İç mekan duvarlarında ise ahşap çita üzerine kireç sıvalı, ahşap karkas sistem kullanılarak inşa edilmiştir. Bayındır yapılarının bazıları yığma yapı yapım tekniği ile kayrak taş malzeme kullanılarak, bazı yapılarının ise üst katlarında çerçeve sistemine hıms tekniği uygulanarak inşa edilmiştir. Alaçatı evlerinde ise iki tip ev tarzı gözlemlenmektedir; birincisi tüm yapının moloz taş malzeme kullanılarak, ikincisi alt katların moloz taş, üst katların ise ahşap iskelet sistem ile inşa edilmiş olmasıdır. Taş-ahşap yapılarda iç mekan duvarları çita ve alçı tekniği ile örülmüş ve kaplama malzemesinin kerpiç tuğlalar olduğu gözlemlenmiştir.

Yapıların cephelerinin karakteristik özellikleri incelendiği zaman Şirince ve Alaçatı'da beyaz badanalı yapı cepheleri dikkat çekerken, Bayındır'da bazı yapıların cepheleri sıvasız, badanasız ve bazı yapı cepheleri kısmi sıvalı, badanalı olduğu dikkat çekmektedir. Cephe karakteristiklerinden bir diğeri olan cumbalar incelendiğinde; Şirince'de kısmi cumbalar, tüm cepheyi kaplayan cumbalar ve köşe cumbalar bulunmaktadır. Bayındır ve Alaçatı'da cumbasız yapılar bulunurken aynı zamanda kısmi cumbalı yapı örnekleri de bulunmaktadır. Yapıların çatılarında; Şirince'de alaturka kiremit malzeme kullanılarak beşik veya kırma çatı sistemleri dikkat çekmektedir. Bayındır'da alaturka kiremit ve marsilya

kiremit malzeme kullanılarak beşik çatı ya da günümüze kadar hasarlı gelmiş yapılarda saç levha malzeme kullanılarak hafif eğimli veya düz çatı sistemleri dikkat çekerken bunların yanında düz dam olup çatısı yıkılan yapılarda bulunmaktadır. Alaçatı yapılarında, alaturka kiremit malzeme kullanılarak beşik çatı sistemiyle inşa edilmiştir. Seçili bölgeler hakkında yapılan literatür taraması ve gözlemler sonucunda elde edilen bilgiler Tablo 1’de belirtilmektedir.

Tablo 1. Şirince, Bayındır ve Alaçatı vernaküler mimari karakteristikleri karşılaştırılması analizi

Karşılaştırma Ögeleri	Şirince	Bayındır	Alaçatı
Sokak şekli ve dokusu	Organik, yer yer dar-geniş sokaklarla çevrili bitişik nizam genelde müstakil küçük bahçelerde konumlandırılmış yapılar. Zemin dokusu olarak parça taş ve arnavut kaldırımı	Organik, yer yer dar- geniş çıkmaz sokaklarla bağlanmış bir yapıya sahiptir. Zemin dokusu olarak Toprak, kayrak taşı veya beton parke (kilit taş) gözlemlenmiştir.	Avlu duvarları, organik sokak düzenini tanımlar. Zemin dokusu olarak arnavut kaldırımı dikkat çekmektedir.
Yapıların avlu özellikleri	Mahremiyetin korunması için yüksek taş duvarlar ile çevrelenmiştir. Kimi yapılarda sokaktan avluya doğrudan giriş varken kimi yapılarda sokaktan binaya doğrudan giriş bulunmaktadır.	Mahremiyetin korunması açısından yüksek taş duvarlar ile çevrelenmiştir. Avluya giriş çift yönden ahşap kapılar ile yapılmaktadır.	Mahremiyetin korunması için yüksek taş duvarlar ile çevrelenmiştir. Sokaktan yapıya direkt giriş yapıldığı için yapıların avluları binaların yan tarafında ya da arka tarafında konumlanmıştır.
Binaların yapım teknikleri	Taşıyıcı taş duvar yığma yapı ve ahşap iskelet sistem kullanılmıştır.	Yığma taş yapı ve çift katlı yapıların kiminde ahşap çerçeve sistem içerisine hımsız kullanılmıştır.	Yapının tamamının yığma taş yapı olduğu veya zemin katlar yığma taş, üst katlar ise ahşap karkas sistem ile inşa edildiği gözlemlenmiştir.
Taşıyıcı duvar malzemesi	Moloz taş ve ahşap	Kayrak taşı ve kerpiç	Moloz taş ve ahşap
Bölücü duvar malzemesi	Ahşap çita üzerine kireç sıvalı ahşap karkas sistem kullanılarak inşa edilmiştir.	Ahşap çerçeve sistem içerisine dolgu malzemesi hımsız olarak kullanılmıştır ve bu yüzeyler kerpiç malzeme ile sıvanmıştır.	Çita ve sıva tekniği kullanılarak 15-18 cm kalınlığında, üzeri kerpiç kaplanmıştır.
Cephe karakteristikleri	Yapılarda beyaz badana gözlemlenmiştir.	Sivasız ve badanasız örneklerin yanı sıra kısmi sıvalı ve badanalı örnekler incelenmiştir.	Yapılarda beyaz badana gözlemlenmiştir.
Kapı özellikleri	Ahşap çift ya da tek kanatlı kapılar gözlemlenmiştir.	Ahşap çift ya da tek kanatlı kapılar gözlemlenmiştir.	Ahşap çift ya da tek kanatlı kapılar gözlemlenmiştir.
Pencere özellikleri	1/1.5 ve 1/2 oranlı parmaklıklı ve kepenkli ahşap çift kanat özellikler göstermektedirler.	Ahşap çift kanat camlı ve ahşap çift kanat kepenkli özellik gözlemlenmiştir.	1/1.5 ve 1/2 oranında, yarım daire biçiminde kemerli ve/veya dikdörtgen formlu, çift kanat camlı ve kepenkli özellik incelenmiştir. Aynı zamanda giyotin pencerelerde bulunmaktadır.
Cumba özellikleri	Kısmi, cephenin tamamını kaplayan cumba ve köşe cumba örneklerine rastlanmıştır.	Kimi yapılar kısmi cumbalıdır ve kimi yapılar cumbasızdır.	Kimi yapılar kısmi cumbalıdır ve kimi yapılar cumbasızdır.

Çatı inşa sistemi ve kullanılan malzemeler

Beşik veya kırma çatı inşa sistemi ile yapılmıştır ve alaturka kiremit kullanılmıştır.

Hasarlı binalarda saç levha malzeme kullanılarak düz ya da hafif eğimli çatılar yapılmıştır. Çatısı düz dam olan fakat yıkılmış yapılarda gözlemlenirken, alaturka ve marsilya kiremit kullanılarak beşik çatı sistemi ile inşa edilmiş örnekler dikkat çekmektedir.

Alaturka kiremit kullanılarak beşik çatı sistemi ile inşa edilmiştir.

3. Sonuç

Türkiye'nin bütün bölgelerinde olduğu gibi İzmir'in de kendine özgü vernaküler mimarisi bulunmaktadır. Yapıların vernaküler bir yapı olup olmadığını öne çıkaran en önemli özellik yapıların yapım malzemesinin o yöreye ait olması ve yapı malzemesine has inşa tekniği ile bir bütün haline getirilmesidir. Çalışma kapsamında İzmir'in üç farklı bölgesi Şirince, Bayındır ve Alaçatı'nın vernaküler mimarilerinde sokak dokusu, yapı inşa teknikleri, kullanılan malzemeler ve karakteristiklerinin karşılaştırılması, literatür taramasına dayalı olarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda bu bölgelerin vernaküler mimarisi hakkında bir karşılaştırma analiz tablosu (Tablo 1) hazırlanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, her bir ilçede var olan bu yapıların birbirine benzer birçok özelliği olduğu gibi birbirinden farklı karakteristik özellikleri de dikkat çekmektedir.

Her üç bölgede izlenen ortak özellikler;

- Organik sokak dokusu, mahremiyet açısından yüksek avlu duvarları, taş yığma yapım sistemi, ahşap karkas sistemi, doğal taş ve ahşap yapı malzemesi kullanımı, çift ya da tek kanat ahşap kapı kullanımı, çift kanat camlı ile çift kanat ahşap kepenk kullanımınıdır.

Her üç bölgede izlenen farklı özellikler;

-Sokak zemin dokusu, avluya girişin Bayındır'da çift, Şirince'de tek veya Alaçatı'da da olduğu gibi doğrudan yapıya girişin olması; bölücü duvarların Şirince'de ahşap karkas sistem ile örülmesi ve kireç kaplama olması, Bayındır'da ahşap çerçeve sistem ile örülüp dolgu malzemesi olarak hımış ve kaplama malzemesi kerpiç olması, Alaçatı'da ise ahşap çita ve sıva tekniği üzerine kerpiç kaplama olması; cephe karakteristiklerinin Şirince ve Alaçatı'da beyaz badanalı cepheler olması, Bayındır'da ise sıvalı ve badanasız cephelerin yanı sıra kısmen sıvalı ve badanalı cephelerin olması; cumbaların Şirince'de üç şekilde var olması (kısmi, tüm cepheyi kaplayan ve köşe), Bayındır ve Alaçatı'da cumbalı yapıların ve cumbasız yapıların bulunması; alaturka kiremit örtülü beşik çatı sisteminin üç bölgede de görülmesinin yanı sıra Bayındır'da hasarlı ve az hasarlı yapılarda saç levha kaplanmış hafif eğimli **veya** düz çatıyla beraber aldığı hasarlardan dolayı yıkılmış olan fakat eskiden düz olan çatı sistemi, Şirince'de ise beşik çatı sisteminin yanında kırma çatı sisteminin de görülmesidir.

Yapılardan, Şirince ve Alaçatı bölgelerinde olanların cephelerinin tamamı beyaz badanalıdır, Bayındır ilçesinde ise yapıların cepheleri daha çok sıvasız, boyasız, ya da kısmi sıvalı ve boyalıdır. Cephe elemanlarından bir diğeri olan cumbalar ise Şirince'de üç şekilde bulunmaktadır; kısmi, tüm cepheyi kaplayan ve köşe cumba, Bayındır ve Alaçatı'da ise kısmi cumba ya da cumbasız olarak gözlemlenmiştir. Seçilen bölgelerde çoğunlukla alaturka kiremit örtü malzemesi kullanılarak beşik çatı sistemi ile inşa edilmiş yapılar gözlemlense de Şirince ve

Alaçatı'da kırma çatı sistemiyle inşa edilmiş yapılar, Bayındır'da hasar görmüş yapılarda ve bunlara kıyasla günümüze daha az hasar görerek gelmiş yapılarda ise saç levha malzeme kullanılarak düz veya hafif az eğimli çatı sistemi kullanıldığı izlenmektedir aynı zamanda düz dam olup çatısı yıkılan yapılarda bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında vernaküler yapıların incelenmesi yapılırken, konutların yapımında inşaat malzemesi olarak kullanılan malzemelerin yerel ve sürdürülebilir malzemeler olduğu izlenmiştir. Vernaküler mimarlıkta kullanılan malzemelerin sürdürülebilir malzemeler olmasından dolayı iklim koşullarına dayanıklıdır ve devamlılığa sahiptir. Mimarsız mimarlık olarak da bilinen vernaküler mimarlık, kullanıcıların ihtiyaçlarını rahatça karşıladığı için işlevsel ve çevreye duyarlı bir mimarlıktır. Bu bağlamda seçili bölgelerde incelenen yapıların her birinin birer kültür mirası olduğu unutulmadan korunarak, gelecek zamanlara aktarmak, yapılacak yeni yapılar için sürdürülebilirlik açısından örnek teşkil etmesi ve ders alınması yönünden oldukça fazla önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Levi, A. E., & Taşcı, B. (2017). Ege'de kırsal mimari araştırmaları: Bayındır köyleri. *Megaron*, 365-384. <https://doi.org/10.5505/megaron.2017.12499>
- Akyüz, E. (1995). Şirince. *Arrendamento Dekorasyon*, 116-118.
- Anonim. (1988). *İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlük*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Anonim. (2001). *Dictionary of Etymology*. New York: Chammbers Harrap Publishers Ltd.
- Atalan, Ö. (2016). Continuity of regional identity: a case study of façade elements in traditional Çeşme houses. *ITU AZ*, 13(2), 121-131.
- Fernandes, J., Bragança, L., & Mateus, R. (2014). The potential of vernacular metaterials to the sustainable building design. *Vernacular Heritage and Earthen Architecture : Energy efficiency and sustainable design*, 623-629.
- Fleming, J., Honour, H., & Pevsner, N. (1998). *Architecture and Landscape Arhitecture*. USA: Penguins Books.
- Halıcıoğlu, H. (2012). Analysis of vernacular architecture in terms of sustainable considration: the case of Şirince village in Turkey. *ALAM CIPTA : International Journal of Sustainable Tropical Design Research and Practice*, 5(2), 39-54.
- Kabaağaç, S., & Alova, E. (1995). *Latince - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kaya, N. K. (2012). Şirince köyü örneğinde kırsal mimari mirasın kırsal turizmin gelişmesine katkısının tartışılması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 119-123.
- Külahcıoğlu, C. (2012). The lifestyle and design language heritage of Alaçatı, Turkey. *Master Thesis*. İzmir: İzmir University of Economics , The Graduate School of Social Sciences.
- Nişanyan, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı*. İstanbul: Adam Yayınları.

Özsoy, M. (2009). Cultural heritage: a case study of the third big city of Alsancak-İzmir, Turkey. *European Journal of Social Science*, 8(2), 230-241.

Saraç, T. (1990). *Büyük Fransızca - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Adam Yayınları.

Torus, B. (2011). Learning from vernacular turkish house: designing mass-customized houses in Mardin. *Incultural Understanding*, 1, 105-112.

İnternet Kaynakları

Web 1: http://cografyaharita.com/haritalarim/2a_izmir_ili_fiziki_haritasi2.png

[Erişim tarihi: 10/01/2021]

Web 2:

https://en.wikipedia.org/wiki/Şirince#/media/File:Sirince_Overview_2012.jpg

[Erişim tarihi: 10/12/2020]

Web 3: <https://images.app.goo.gl/yyJjXcyXpAh8WVNi9> [Erişim tarihi:

22/01/2021]

Web 4: <https://images.app.goo.gl/ePqwc5GNebhVd3GM9> [Erişim tarihi:

22/01/2021]

Web 5: <https://images.app.goo.gl/xDra8JDEmjKQxgz69> [Erişim tarihi:

10/12/2020]

Web 6: <https://images.app.goo.gl/MTQ6bZqMnZh4QQra7> [Erişim tarihi:

22/01/2021]

Web 7: <https://images.app.goo.gl/2Fr2wA1HUx2gUr2F9> [Erişim Tarihi:

22/02/2021]

Web 8 <http://dagakactim.blogspot.com/2013/07/zeytinovanin-uzak-koyleri-gaziler-alan.html> [Erişim tarihi: 23/01/2021]

Web 9: <https://images.app.goo.gl/XrQNHjWR9MvfC95y9> [Erişim tarihi:

23/01/2021]

Web 10: <https://images.app.goo.gl/Wjgpi8VbygNrh4Wd6> [Erişim Tarihi:

22/02/2021]

Web 11 <https://images.app.goo.gl/6n9xNzJbynjFKKqH8> [Erişim tarihi:

23/01/2021]

Web 12: <https://images.app.goo.gl/KhRAsqp7XfWX7wVXA> [Erişim tarihi:

23/01/2021]

Web 13: <https://www.skyscrapercity.com/threads/vernacular-architecture-in-turkey.1915722/> [Erişim tarihi: 10/12/2020]